

e partea stîngă a rîului Cogîlnic, la gura văii Hradiștea, mai jos de Gura Galbenei, se așterne sub coline împodobite cu vii și livezi satul pitoresc Gradiște, cu o denumire faimoasă moștenită din străbuni. La intrare în sat te întâmpină un pisc plantat cu brazi și mesteceni falnici.

"În Europa, explică *ESM*, primele grădiște au apărut în neolitic și s-au răspîndit în epoca fierului. Ele erau fortificate cu valuri de pămînt și lemn, ziduri de lut, piatră ori cărămidă și cu șanțuri adînci. Grădiștea era, de obicei, înconjurată de așezări nefortificate - siliști. În timpul săpăturilor, în interiorul grădiștei au fost descoperite rămășițe de locuințe, construcții, diferite obiecte, care atestă că aici au trăit oameni un timp îndelungat. Studiarea lor arheologică prezintă o importanță foarte mare pentru reconstruirea istoriei formațiilor sociale".

Toponimia acestor așezări nu-i întâmplătoare, ea are o mare greutate semantică.

Arheologii, coborînd în straturile adînci ale istoriei, au dezvelit la gura pîrului Hradiștea două așezări antice, una cu o vechime de 3.300 de ani, alta cu o vîrstă de 2.300 de ani, ambele dăinuieră cu mult pînă la nașterea lui Hristos. Ultima a fost pîngărită și arsă în timpul invaziei triburilor germanice ale bastarnilor.

"După includerea Daciei în componența Imperiului Roman aici au luat ființă 2 sate, ne informează regretatul arheolog Ion Hîncu. Locuitorii acestora își durau case spațioase, cultivau pămîntul, creșteau vite, întrețineau relații comerciale cu negustorii din orașele Imperiului Roman, de la care procurau diferite mărfuri și cărora le vindeau produse agricole. În anul 376 satele au fost prădate și arse în timpul invaziei hunilor. În sec. IV aici se lucra intens la săparea șanțului și la înălțarea Valului lui Traian de Sus, urmele căruia s-au păstrat în unele locuri pe moșia satului. În jurul

anului 700 aici ia ființă un sătuc. Locuitorii lui se adăposteau în bordeie și foloseau în viața de zi cu zi cele mai simple unelte. Satul a fost, la un moment dat, părăsit. Pe vatra lui au fost atestate vase de argilă

din sec. VIII-IX. O nouă încercare de a fonda aici un sat s-a întreprins după întemeierea Țării Moldovei. Nomazii, care au făcut popasuri aici de mai multe ori, au lăsat 4 movile funerare".

Localitatea actuală și-a făcut apariția în documente scrise la 15 martie 1527, cînd voievodul Petru Rareș i-a întărit lui Vitold, slugă domnească, un loc în pustie, "mai sus de gura Raduroasei, în Gradiște, să-și întemeieze sat și să-i fie uric: cît va putea folosi un sat în destul" (*Documente privind Istoria României. Veacul XVI. A. Moldova. Vol. 1. București, 1953*).

Peste acest sat răzășesc, cu moldoveni gospodăroși, au dat năvală triburile tătărăști. La 7 mai 1757 a fost menționat ca punct de hotar al moșiei Gura Galbenei. În 1775 alături de satul Gradiște a apărut o cișlă tătărăască la hotarul ținutului Hotărniceni, lîngă gura văii Hradiștea, care apaținea hoardei lui Mengli Mîrza.

În 1803 la Gradiște au fost înscrși 105 birnici. Aveau o bisericuță veche de lemn acoperită cu paie. Tătarii din vecinătate erau musulmani hapsîni, îndrăzneau să răpească oi din turmele băștinașilor. Și atunci moldovenii puneau în mișcare săbiile și buzduganele. Cu ajutorul oștirilor ruse tătarii au fost izgoniți pentru totdeauna din Bugeac în 1812, cînd Basarabia e alipită la Rusia.

Deoarece bisericuța era veche și putredă, căpitanul Cociu din Copciac s-a angajat în 1814 să ridice una nouă cu cheltuiala sa. Biserica a fost sfințită la 17 mai 1819, avea hramul "Sf. Gheorghe" și era înzestrată cu cărți moldovenesti de cult.

Satul Gradiște, cu cele 216 gospodării țărănești, 2 preoți, 4 mori de vînt și 3 puse în funcție de cai, în 1817 era proprietatea boierului Ioan Balș, care depusese jurămînt de credință țarului rus.

În 1835 Gradiștea număra 382 de bărbați și 322 de femei, clerul local era alcătuit din 13 persoane de genul masculin și 14 de genul feminin, preot era Ștefan Sălcuțan în vîrstă de 50 de ani. Nu-ți vine a crede că pe atunci țărani de aici aveau o longevitate fenomenală - Eugenia Țipurdea și Alexandru Cîrpîșca împliniseră cîte 112 ani, Pantelei Mocanu - 115, iar Ioan Gulipa - 119 ani. Ultimul a decedat în 1836 la vîrsta de 120 de ani, Pantelei Mocanu murise în 1838 la vîrsta de 118 ani, iar Alexandru Cîrpîșca la cei 118 ani neîmpliniți trecuse în 1841 cu feciorul Andrei la Chișinău.

Grecul Fiodor Rodokanaki, care comercializa grîu la Odesa, a pus stăpînire la Gura Galbenei și Gradiște pe o moșie de peste 40.000 des. de pămînt basarabean cu ajutorul funcționarilor corupți din administrația țaristă. Recensămîntul din 1859, publicat la Sankt-Petersburg în 1861, a fixat în satul Gradiște din jud. Bender 147 de case, 349 de bărbați și 290 de femei. Școala parohială fusese deschisă aici în 1861, după ce preotul din localitate dădu garanție administrației guberniale că "lecțiile se vor ține numai în limba rusă". Deși holera din vara a. 1872 făcuse pîrjol în populația din Bugeac, satul Gradiște a suferit mai puțin - epidemia răpise aici doar 4 suflete. Moșierul Rodocanachi poseda la Gradiște 3.688 des. de teren arabil, pe cînd toți țărani luați laolaltă aveau numai 1.199 des.

La 6 oct. 1873 în Gradiște s-a născut **Ion Ciorbă**, scris în documente Ivan Ciorba, savant la Institutul Industrial din Gorki (azi Nijnii Novgorod). Ajuns în postura de director-adjunct, el a fost prin denunțuri condamnat la 8 ani de închisoare și a decedat în temnița din Kovrov la 27 iulie 1942, cînd se dădea marea bătălie cu trupele fasciste între Don și Volga.

Alexandru, feciorul țaranului Costache Dulghier din Gradiște, născut în 1874, a absolvit F-tea juridică a Un-ții din Moscova, dar nu se știe care a fost soarta lui de mai departe.

Țăranii din Gradiște aveau 1.293 des. de pămînt, inclusiv 9 des. de livezi, iar "cetățeanul de onoare" Pericl Rodocanachi - 3.630 des. de pămînt arabil.

Recensămîntul localităților basarabene cu 500 și mai mulți oameni, înfăptuit în 1897, a trecut în registre la Gradiște 830 de suflete (419 bărbați și 411 femei), toți creștini ortodocși. În acel an la biserica de aici făcea slujbă preotul Pavel Bobeică, menționat la 15 ian. 1900 cu o gramotă de laudă "pentru sîrguință". În 1898 tovărășia țărănească din Coștangalia a procurat 1.005 des. de pămînt din moșia grecului Rodocanachi. Datoriile capitalului alimentar, umflate în anii secetoși precedenți se ridicase în 1 ian. 1901 la 2.187 rub. 76 kop.

La înc. sec. XX, după cum arată *Dicționarul geografic al Basarabiei din 1904*, în satul Gradiștea din jud. Bender erau 287 de case și 1.927 de locuitori. Școala parohială aduna în bănci 39 de băieți și 6 fete. Preotul Pavel Bobeică în 1911 a fost desemnat misioner al Eparhiei să lupte cu sectarismul. Primăvara an. 1914 a adus nu numai o avalanșă de flori în livezi, ci și o teribilă epidemie de tifos. În 1915 satul număra 605 bărbați și 544 de femei, școala parohială era frecventată de 71 de elevi. Peste trei ani ea a fost transmisă școlii de zemstvă, cu predare tot în limba rusă. Dar în același an, 1918, după reunirea Basarabiei cu România, școala din localitate a trecut la alfabetul latin și predarea în limba maternă.

Statistica anului 1923 constată în Gradiște: 521 de curți, carieră de nisip, 3 mori de vînt, școală primară, post de jandarmi, o cîrciumă. Fiind împroprietăriți cu pămînt în cadrul reformei agrare basarabene, prin 1933 posedau cîte 2-4 ha de vie Grigore Tătaru, Dumitru Lungu, Anica Băluțel, Toma Tătaru ș.a.

Primele săpături arheologice de după război s-au făcut la Gradiște în vara a. 1947. Ziarul "Sovietscaia Moldavia" din 21 iunie publicase de pe șantierul arheologic de aici un amplu reportaj - "Despre ce vorbesc gorganele și gradiștea antică".

În timp ce foametea dădea tîrcoale prin localitățile basarabene, comisarii roșii confiscau din casele țăranilor, de la gura copiilor și bătrînilor înfometați, ultimele grăunțe. Nimeni n-a dus cont cîtă lume a pierit în acea cumplită foamete. Apoi bătură necruțată în populație și deportările masive.

Recensămîntul oficial din aug. 1949 a constatat în Gradiște 1.925 de locuitori, dintre care 1.849 erau moldoveni, 7 - ruși, 48 - ucraineni, 1 - evreu și 1 - găgăuz. Peste trei decenii, în 1979, aici trăiau 1.068 de bărbați și 1.244 de femei. La recensămîntul din 1989 scăzuse numărul femeilor (1.135), dar crescuse numărul bărbaților (1.106). Recensămîntul din 5-12 oct. 2004 arată că populația în Gradiște e în descreștere - 1.988 de cetățeni.

*Alexandru Ganenco
Tudor Topa*

Bibliografie

Atlasul lingvistic moldovenesc, vol.1. Chișinău, 1968.

Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură. București, 1931-1932.

Dergaciov V. A. Pamiatniki epohi

bronzî. Chișinău, 1973.

Panaitescu S. Valurile lui Traian din Basarabia. București, 1926.

Sava A. V. Documente privitoare la ținutul și ținutul Lăpușnei. București, 1937.

Uricarul. Vol. VII. Iași, 1886